O nieznanych obrazach Michała Stachowicza. Uwagi i refleksje w świetle badań i konserwacji

Niniejszy komunikat jest swoistym suplementem do monografii Zbigniewa Michalczyka poświęconej życiu i twórczości Michała Stachowicza, która ukazała się w 2011 roku[1], oraz recenzji tej książki autorstwa Elżbiety Firlet zamieszczonej w 30. roczniku „Krzysztofory"[2]. Przede wszystkim jednak służy omówieniu obrazów tego artysty, dotąd nieznanych, ujawnionych podczas prac konserwatorskich prowadzonych w 1997 i 2001 roku.

Pierwszy z nich to obraz Matki Boskiej Różańcowej z 1819 roku, który znajduje się na elewacji budynku przy ulicy Mikołajskiej 20–22, dwa następne – przedstawiające świętych Franciszka i Leonarda z 1822 roku – umieszczone są na fasadzie kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie. Wszystkie znajdują się na zewnątrz, w przeszklonych wnękach, są sygnowane i datowane na odwrociach. Nie wiązano ich z nazwiskiem Michała Stachowicza, nie budziły też zainteresowania historyków sztuki. Nie są wymieniane w żadnej z wcześniejszych publikacji dotyczących malarza[3] ani też w opracowaniach poświęconych architekturze czy katalogach zabytków.

Obrazy powstały w okresie, kiedy Michał Stachowicz był już uznanym artystą. W 1817 roku objął stanowisko profesora rysunku w Liceum św. Barbary w Krakowie, a w 1822 roku został przyjęty w poczet członków Krakowskiego Towarzystwa Naukowego. Dla biskupa Jana Pawła Woronicza wykonał polichromię w pałacu piskupim, a dla księdza Sebastiana Sierakowskiego rozpoczął w 1821 roku malowanie dekoracji sal Wszechnicy Jagiellońskiej. Duży rozdział w jego twórczości stanowiło malarstwo religijne, najwięcej obrazów o tej tematyce znajduje się w klasztorach Franciszkanów Reformatów w Krakowie i Wieliczce. Zamawiały je klasztory, bractwa oraz osoby prywatne, i tak było też w przypadku omawianych przeze mnie dzieł.

Michał Stachowicz podejmował się także renowacji obrazów. W jego czasach była to całkiem zwyczajna rzecz, bowiem nie wykształcił się jeszcze zawód konserwatora dzieł sztuki. „Konserwacja malarstwa w latach 1800–1863 nadal jeszcze polegała głównie na odnowie, czyli po prostu przemalowaniu obrazu, oczyszczeniu, odświeżeniu, czyli nadaniu blasku przez werniksowanie; zabezpieczeniu, czyli oprawieniu i oszkleniu oraz wzmocnieniu przez dublowanie. W wypadkach poważnych zniszczeń uciekano się po prostu do sporządzania kopii"[4]. Konserwować mogli wszyscy spośród architektów, rzeźbiarzy, malarzy, rzemieślników, do których się o to zwrócono[5]. Nie pozostawiano jednak pisemnych informacji na temat zakresu prac czy technologii konserwatorskiej, co najwyżej odnotowywano fakt odnowienia i jego koszt[6].

[1] Michalczyk Zbigniew: *Michał Stachowicz (1768–1825) – krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*. T. 1–2. Warszawa 2011.

[2] Firlet Elżbieta: *Artykuł recenzyjny: Zbigniew Michalczyk: Michał Stachowicz (1768–1825) – krakowski malarz między barokiem a romantyzmem. Warszawa 2011, t. 1, 346 s., t. 2. 528 s.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa 2012, z. 30, s. 319–331.

[3] Czajkowski Paweł: *Pochwała życia i talentów Michała Stachowicza, professora malarstwa w Liceum Krakowskiém ś. Barbary* (…) *czytana na posiedzeniu publiczném Tow. Nauk w dniu 11 czerwca 1827 przez Pawła Czaykowskiego*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego" 1827, t. 12, s. 238–280; Schugt Edward: *Kilka słów o Michale Stachowiczu*. „Dwutygodnik Literacki" 1845, nr 2, s. 67–80; Rastawiecki Edward: *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*. T. 2. Warszawa 1851, s. 201–212; Buszar Ludwik: *Michał Stachowicz*. „Tygodnik Ilustrowany" 1860, t. 1, nr 28, s. 241–242; Świeykowski Emmanuel: *Katalog malowideł, rysunków, sztychów i litografii Michała Stachowicza wystawionych w salach Sukiennic staraniem Towarzystwa Miłośników Historyi i Zabytków Krakowa w marcu r. p. 1901*. Kraków 1901; Dobrzycki Jerzy: *Michał Stachowicz – w 100 rocznicę śmierci*. Kraków 1925, s. 19; *Polski słownik biograficzny*: Stachowicz Michał Franciszek (1768–1825). Hasło oprac. Danuta Radwan. T. 41. Warszawa–Kraków 2002, s. 327–331.

[4] Ślesiński Władysław: *Problemy konserwatorskie Krakowa w pierwszej połowie XIX wieku*. „Ochrona Zabytków" 1963, t. 16, z. 1, s. 3–16; idem: *O nieznanym wkładzie Karola Soczyńskiego do nauki o konserwacji malowideł i grafiki*. „Ochrona Zabytków" 1973, t. 26, z. 3, s. 176–180.

[5] Idem: *Problemy konserwatorskie*…, s. 15.

[6] Pencakowski Paweł: *Recepcja dzieł dawnej sztuki i pamiątek przeszłości w diecezji krakowskiej w epoce kontrreformacji*. Kraków 2009, s. 224.

Obraz Matki Boskiej Różańcowej na elewacji kamienicy przy ul. Mikołajskiej 20–22 w Krakowie, fot. Maria Marzec, Beata Kowalczyk, 2001

Odwrocie obrazu Matki Boskiej Różańcowej na elewacji kamienicy przy ul. Mikołajskiej 20–22 w Krakowie, fot. Maria Marzec, Beata Kowalczyk, 2001

Jednym z przykładów pracy renowatorskiej Stachowicza są dwa obrazy – Matki Boskiej z Dzieciątkiem w kaplicy pod tym wezwaniem w kościele Mariackim w Krakowie oraz Matki Boskiej Łaskawej umieszczony na elewacji północnej tegoż kościoła.

Obraz Matki Boskiej Różańcowej na elewacji południowej budynku przy ulicy Mikołajskiej 20–22 w Krakowie

Obraz znajduje się w stiukowej oprawie, wkomponowanej w gzyms wieńczący parter. Umieszczony jest w przeszklonej wnęce. Matka Boska przedstawiona jest w półpostaci, frontalnie, z Dzieciątkiem na lewej ręce, ubrana w czerwoną suknię i ciemnobłękitny maforion ze złotą bortą i gwiazdami. Prawa dłoń położona jest na lewej, podtrzymującej Dzieciątko, w której Matka Boska trzyma chustę. Dzieciątko, z główką skierowaną w stronę Matki, ubrane jest w ciemnoczerwoną tunikę w złote gwiazdy, w ręce trzyma Ewangeliarz. Na głowach Matki Boskiej i Dzieciątka znajdują się korony. Tło ozdobione jest kratownicą wypełnioną ornamentem roślinnym.

Obraz o wymiarach 1,30 na 96 cm namalowano techniką olejną na płótnie napiętym na drewniany podkład, składający się z trzech desek z dwoma poprzecznymi szpongami. Obramiony jest drewnianą, profilowaną ramą w kolorze zielonym. W 2001 roku podczas prac remontowo-konserwatorskich budynku obraz został zdemontowany i zakonserwowany przez Marię Marzec i Beatę Kowalczyk. Zarówno konserwatorzy, jak i historycy sztuki niewiele o nim wcześniej wiedzieli[7]. Tymczasem znalezione na nim inskrypcje ujawniły nie tylko autora, ale i historię powstania dzieła.

Na drewnianym podkładzie znajdują się dwie inskrypcje: w języku polskim, wykonana węglem od strony przylegającej do płótna: *Michał Stachowicz malował w Krakowie w Roku 1819 … września*. Poniżej: *Michał Frączyński | promotor Różańca Świętego | Zakonnik O.S (?) Dominika | ten obraz fundował | w roku Maryi*.

Z drugiej strony w języku łacińskim, wykonana ołówkiem: *D.O.M. Anno Domini 1819. Quo hac Lapidea Rosariana quasi a Fundamentis restaurata est. Hic imago B.V. Mariae Rosariane in festo Dedicationis Michaelis Archangeli in Capelle SS. Rosarii Solemniter per Illustrissimum | Reverendissimum Dominum Joannem Dzianotty Canonicum Sandomiriensem est | Benedicta.*

Depicta vero per famosum artistam | Dominum Michaelem Stachowicz Civem Cracoviensem | sub prioratu (?) C.A.R. Pris (Patris) S(acrae). T(heologiae). M(agistri). Alberti Kostkowski | promotore vero. Fratri Michaele Frączyński (Roku Pańskiego 1819. Kiedy ten budynek Kamienicy Różańcowej odnowionym był od fundamentów. To wyobrażenie Błogosławionej Dziewicy Marii Różańcowej w święto dedy-

[7] Kupczyńska Anna, Grochal Aleksandra, Knafel-Olko Elżbieta, Kamieniarczyk Joanna: „Ekspertyza konserwatorska kamienicy przy ul. Mikołajskiej 20/22 w Krakowie". Kraków 1987, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków (dalej cyt. WUOZ) w Krakowie.

kowane Michałowi Archaniołowi w kaplicy SS Różańcowej uroczyście przez najdostojniejszego | przewielebnego Jana Dzianotty[8], kanonika Sandomierskiego w Kaplicy Świętego Różańca jest | błogosławione.

Malowane prawdziwie przez słynnego artystę Michała Stachowicza obywatela krakowskiego pod godnością przeora Alberta Kostkowskiego, promotora X. Michała Frączyńskiego).

Jak wynika z inskrypcji, obraz został namalowany we wrześniu 1819 roku przez Michała Stachowicza, ufundowany przez księdza Michała Frączyńskiego, dominikanina, promotora Bractwa Różańcowego (zm. 1856). Był dedykowany św. Michałowi Archaniołowi, został poświęcony w kaplicy Matki Boskiej Różańcowej u Dominikanów przez Jana Dzianottę (zm. 1836), kanonika krakowskiego i sandomierskiego. Wykonał go znany artysta krakowski w czasach, gdy przeorem dominikanów był Albert Kostkowski (zm. 1834).

Inskrypcja jest jedynym źródłem informacji na temat wizerunku. Nie wymieniał go Adolf Sternchuss, który jako pierwszy zwrócił uwagę na artystyczną wymowę godeł kamienic krakowskich[9], a takim jest z pewnością obraz Michała Stachowicza. W późniejszych latach bardziej skupiano się na godłach rzeźbionych, których wartość artystyczna przewyższała inne dewocyjne znaki[10]. Również publikacja omawiająca historię budynku przy ulicy Mikołajskiej 20–22 autorstwa Kamili Follprecht nie zawiera żadnej informacji o nim[11].

W aktach krakowskiego klasztoru Dominikanów i w materiałach archiwalnych dotyczących wspomnianego budynku nie odnaleziono do tej pory przekazów odnoszących się do dziejów obrazu czy jego autora. Jedyna wzmianka pochodzi z 1873 roku: „przed obrazem Matki Boskiej na froncie latarnia blaszana z prętem żelaznym i świecznikiem do świecy"[12]. Został umieszczony na elewacji budynku przy ulicy Mikołajskiej 20–22, który od 1735 roku był własnością Bractwa Różańcowego działającego przy kościele Dominikanów. Po gruntownym remoncie kamienicy, przeprowadzonym na przełomie XVIII i XIX wieku, ksiądz Michał Frączyński zamówił w 1819

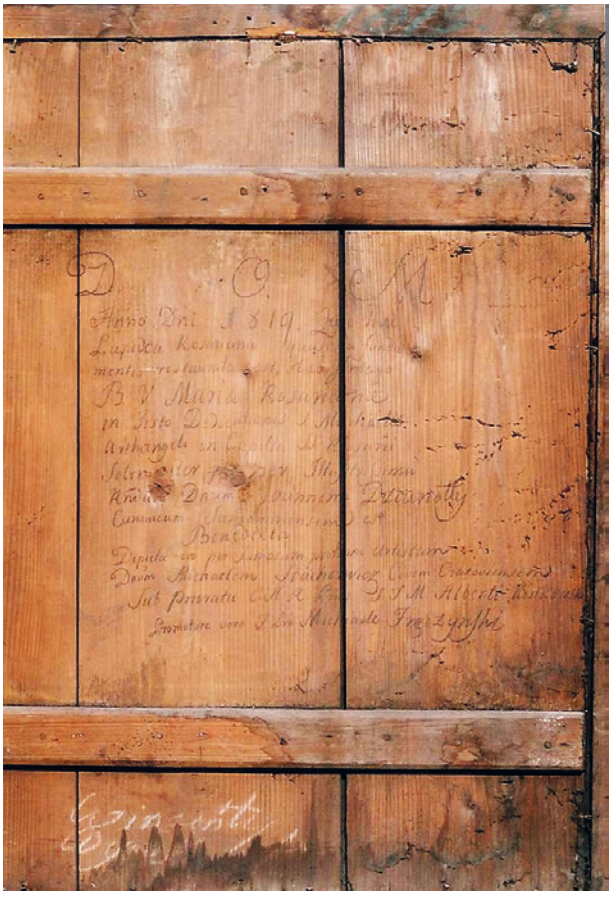

Odwrocie obrazu Matki Boskiej Różańcowej na elewacji kamienicy przy ul. Mikołajskiej 20–22 w Krakowie, fot. Maria Marzec, Beata Kowalczyk, 2001

roku u Michała Stachowicza obraz Matki Boskiej Różańcowej[13]. Był on wierną kopią wizerunku Matki Boskiej Różańcowej znajdującego się w bocznej kaplicy kościoła Dominikanów w Krakowie.

Od tego czasu obraz był odnawiany dwukrotnie, pierwszy raz przy okazji gruntownego remontu budynku w 1875 roku. Nie zostało to potwierdzone żadnym dokumentem, ale przemalowania złoceń i srebrzeń brązem pozłotni-

[8] Jan Dzianotta (Dzianotty) był również proboszczem kolegiaty św. Anny w Krakowie. Jego portret znajduje się w tym kościele, zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 2. *Kościołyi klasztory Śródmieścia*, 1. Red. Adam Bochnak, Jan Samek. Warszawa 1971, s. 85–86.

[9] Sternchuss Adolf: *Godła kamienic krakowskich*. „Rocznik Krakowski" 1899, t. 2, s. 175–200.

[10] Świątek Henryk: *Ukryte treści godeł i rzeźba architektonicznych na elewacjach kamienic krakowskich*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1992, z. 19, s. 15–24; Palca Irena: *Godła kamienic*. „Spotkania z Zabytkami" 2000, nr 8, s. 22–23; eadem: *Godła XIX-wiecznych kamienic krakowskich*. „Teki Krakowskie" 2001, t. 13, s. 117–120; *Encyklopedia Krakowa*: Godła domów. Red. prowadzący Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000, s. 248–249; Kęder Iwona, Komorowski Waldemar, Zeńczak Anna: *Ikonografia kościoła Mariackiego i placu Mariackiego, Małego Rynku, ulic Mikołajskiej, Siennej i Św. Krzyża w Krakowie*. Katalog Widoków Krakowa, t. 2. Kraków 1999.

[11] Follprecht Kamila: Przyczynki do dziejów kamienicy przy ul. Mikołajskiej 22, W: Follprecht Kamila, Gajdka Krzysztof: *Daniel Naborowski. Krakowianin. Litwin. Europejczyk. I Ogólnopolska Konferencja Naukowa w Krakowie 7 czerwca 2006 r*. Kraków 2007, s. 205–222.

[12] Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Inwentarz kamienic należących do Funduszu Kaplicy Różańcowej przy kościele Świętej Trójcy OO. Dominikanów w Krakowie, 1873, sygn. Kr.B. 788, pkt 6, s. 150.

[13] W tym czasie odnowiona została także kaplica Matki Boskiej Różańcowej oraz powstała polichromia wykonana przez Teodora Baltazara Stachowicza. W bocznym ołtarzu znajdował się, nieistniejący dzisiaj, obraz autorstwa Michała Stachowicza, zob. Wilczyński Maurycy: *Klasztor Świętego Kazimierza OO. Reformatów w Krakowie wg archiwum tegoż klasztoru*. Kraków 1893, s. 192–193.

Obraz Matki Boskiej Różańcowej w kościele Dominikanów w Krakowie, fot. Ignacy Krieger, ok. 1875 r.; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2095/K

czym oraz szat stwierdzono podczas konserwacji wykonanej w 2001 roku[14].

Wydaje się, że była to fundacja prywatna i zbiegła się z remontem kaplicy Matki Boskiej Różańcowej, przeprowadzonym w 1820 roku również staraniem Michała Frączyńskiego[15]. Dzień poświęcenia, 29 września, wybrano zapewne ze względu na imię fundatora obrazu, Michała Frączyńskiego.

Można sądzić, że zarówno odnowienie kaplicy, jak i zamówienie obrazu u Michała Stachowicza miały też związek ze zbliżającymi się rocznicami 200-lecia kampanii chocimskiej oraz pierwszej procesji z obrazem, która odbyła się 3 października 1621 roku.

Obrazy św. Franciszka i św. Leonarda na elewacji frontowej kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie

Na skromnej elewacji frontowej kościoła, zwieńczonej trójkątnym szczytem, przy wejściu do kruchty znajdują się trzy portale, pomiędzy którymi umieszczono przeszklone wnęki z wizerunkami świętych Franciszka i Leonarda. Obrazy wspominane w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* opisane są jako barokowe[16]. Również Jan Pasiecznik, autor pracy o kościele i klasztorze Reformatów w Krakowie, pisał, że „między portalami [są] dwie wnęki z obrazami św. św. Franciszka i Leonarda"[17]. Nigdzie wcześniej w publikacjach nie pojawia się nazwisko malarza czy wzmianka o obrazach. Klasztor Reformatów w Krakowie uważano za niezwykle skromny, dlatego też przy okazji jego remontu w 1895 roku Stanisław Tomkowicz stwierdził, że „nie obfituje w dzieła sztuki, jednakowoż te, które są, umiano starannie uszanować i ochronić"[18].

Nie wspomina o nich także Zbigniew Michalczyk, a w archiwum klasztoru jak dotąd nie udało się odnaleźć wzmianki na ich temat. Inwentarze klasztorne wymieniają wiele prac Michała Stachowicza znajdujących się w kościele i klasztorze, wśród nich stacje *Drogi krzyżowej*[19], jednak żadne ze źródeł nie wymienia go jako autora obrazów znajdujących się na elewacji kościoła. W 1997 roku odnowiono elewację oraz obydwa obrazy, które dotąd niedatowane i nieautoryzowane, okazały się pracami tego właśnie malarza.

Malowane są olejno na drewnianych podobraziach wzmocnionych szpongami, w kształcie stojących prostokątów, zamkniętych półkoliście, oprawione w drewniane, profilowane ramy, monochromatycznie pokryte farbą w kolorze brązowym, utrzymane, jak pisał Jerzy Żmudziński, w stylistyce późnego baroku[20].

Św. Franciszek przedstawiony jest w trzech czwartych postaci, zwrócony w lewą (heraldycznie) stronę. Lekko pochylony, ze złożonymi dłońmi, zwrócony w geście modlitewnym w stronę krucyfiksu stojącego na pulpicie z czaszką i otwartą księgą. Głowa nieznacznie pochylona, twarz pociągła, okolona brodą, czoło wysokie, włosy krótko przycięte odsłaniają łysinę. Ubrany w ciemnobrązowy habit z kap-

[14] Kowalczyk Beata, Marzec Maria: „Program prac konserwatorskich dotyczący obrazu olejnego na płótnie z przedstawieniem Matki Boskiej Różańcowej z fasady budynku przy ul. Mikołajskiej 20–22". Kraków 2001, mps w archiwum WUOZ w Krakowie. Obraz zdemontowano wraz z ramą. Na czerwonej szacie Dzieciątka położono warstwę różową, a na płaszczu Matki Boskiej szafirowogranatową. Obrzeża zostały przemalowane podczas odnawiania ramy.

[15] Barącz Sadok: *Klasztór i kościół Dominikanów w Krakowie*. Poznań 1888, s. 52–55. Druga konserwacja, także z inspiracji ks. Michała Frączyńskiego, odbyła się w 1849 r.

[16] *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 3. *Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 2. Red. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek. Warszawa 1978, s. 3.

[17] Pasiecznik Jan: *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie*. Biblioteka Krakowska, nr 119. Kraków 1978, s. 75.

[18] Tomkowicz Stanisław: *W sprawie konserwacji zabytków sztuki i przeszłości*. „Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1895", r. 64, s. 62. Wspomniano tylko o obniżeniu muru okalającego od strony Plant.

[19] Archiwum Prowincji Franciszkanów Reformatów w Krakowie, Inwentarz klasztoru krakowskiego 1797–1858.

[20] Żmudziński Jerzy: Opis i analiza formalno-stylistyczna obrazów: św. Franciszek, św. Leonard, pochodzących z kościoła OO. Reformatów p.w. św. Kazimierza w Krakowie. W: „Dokumentacja konserwatorska do obrazów olejnych na desce przedstawiających św. Franciszka i św. Leonarda umieszczonych w zaszklonych wnękach na zewnątrz kościoła OO. Franciszkanów Reformatów przy ul. Reformackiej 4 w Krakowie". Oprac. Maria Lisowska-Dziuba. Kraków 1997, s. nlb., mps w archiwum WUOZ w Krakowie.

Obraz św. Franciszka z 1822 r. na elewacji frontowej kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie, fot. Tomasz Kalarus, 2016

Odwrocie obrazu św. Franciszka na elewacji frontowej kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie, fot. Maria Lisowska-Dziuba, 1997

turem, przewiązany w pasie sznurem. U dołu obrazu napis: *S. Franciszek*.

Na odwrocie obrazu napis: *Mich: Stac: pinx.*| *Crac: 1822.* | *21 Maj*.

Św. Leonard z Porto Maurizio (1676–1751) przedstawiony w trzech czwartych postaci, zwrócony w prawą stronę. Święty w ujęciu hieratycznym, w prawej dłoni unosi krucyfiks, lewą dotyka stóp Chrystusa. Twarz pociągła z zaostrzonym podbródkiem, bez zarostu. Ubrany w ciemnobrązowy habit, przewiązany w pasie sznurem z różańcem, oraz brązowy płaszcz z kapturem zapięty pod szyją.

Na odwrocie obrazu napis: *M: STAC: pinx* | *Crac: 1822.29. Maj*.

Franciszek i Leonard to dwaj święci niezwykle ważni dla zakonu reformatów: św. Franciszek jako założyciel zgromadzenia franciszkanów, i św. Leonard, który był kaznodzieją i „dla pobożności zasłużył się przede wszystkim popularyzacją nabożeństwa drogi krzyżowej o czternastu stacjach”[21]. Wstąpił do reformatów w 1697 roku. Wywierał potężny wpływ nie tylko „na masy ludowe, ale także na arystokrację, szlachtę i duchowieństwo”[22]. Został beatyfikowany w 1791, a kanonizowany w 1867 roku. W XIX i XX wieku wiele razy wydawano *Drogę krzyżową* według św. Leonarda.

Obrazy zostały wykonane w 1822 roku, gdy gwardianem był o. Antoni Kaczorkiewicz[23], jednak nie od razu zostały umieszczone na elewacji kościoła. Stało się tak najprawdopodobniej w 1845 roku, kiedy, jak pisał Józef Mączyński, „właśnie teraz za staraniem gwardiana Jana Kantego Kaczorkiewicza, ze składek pobożnych, odnawiany jest klasztor, kościół, a droga kalwaryjska na nowo prawie stawiana”[24]. Wtedy także Teodor Baltazar Stachowicz odnowił obrazy *Drogi krzyżowej* i najprawdopodobniej dwa wizerunki świętych, które umieszczono we wnękach na fasadzie kościoła[25].

Zrealizowany został zapewne pierwotny program ideowy dla tego miejsca, którego pomysłodawcą mógł być o. Antoni Kaczorkiewicz. Prawie 20 lat później, w związ-

[21] Panuś Kazimierz: *Historia kaznodziejstwa*. Kraków 2007, s. 312–313.

[22] *Ibidem*, s. 313.

[23] Wilczyński Maurycy: *Klasztor Świętego Kazimierza OO. Reformatów…*, s. 181–193.

[24] Mączyński Józef: *Pamiątka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic*. Cz. 2. Kraków 1845, s. 328.

[25] Wnęki na elewacjach po raz pierwszy pojawiają się w ikonografii kościoła ok. 1860 r. w grafice *Kościół św. Kazimierza i klasztor Reformatów w Krakowie* Henryka Waltera (w zbiorach MHK, nr inw. MHK-336/VIII) oraz na rysunku *Kościół Reformatów w Krakowie* Walerego Eliasza-Radzikowskiego z 1878 r. (nr inw. MHK-2096/VIII).

Obraz św. Leonarda z 1822 r. na elewacji frontowej kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie, fot. Tomasz Kalarus, 2016

Odwrocie obrazu św. Leonarda na elewacji frontowej kościoła Franciszkanów Reformatów w Krakowie, fot. Maria Lisowska-Dziuba, 1997

ku z kanonizacją św. Leonarda w 1867 roku, został odnowiony cały kościół i klasztor. Wtedy prawdopodobnie odrestaurowano obydwa obrazy i umieszczono u dołu warstwę monochromatyczną z imionami świętych Leonarda i Franciszka. Nie udało się ustalić, kto wykonał tę renowację. W pamiętnikach o. Kornela Strzelichowskiego, ówczesnego gwardiana, znajduje się zapis, że w 1867 roku

Klasztor Reformatów w Krakowie, rytował Johann Wenzel Zinke, wyd. Walery Wielogłowski, ok. połowy XIX w., reprint

Józef Niedźwiecki odmalował obrazy na facjatach[26]. Prace te mógł również wykonać Stanisław Bryniarski, malarz i restaurator, który malował obrazy dla zakonu, ale także je odnawiał, w tym obrazy *Drogi krzyżowej* w 1862 roku[27].

Ponad sto lat później, w 1997 roku, konserwację obrazów wykonała Maria Lisowska-Dziuba. Podczas szczegó-

[26] Archiwum Franciszkanów Reformatów w Krakowie, Strzelichowski Kornel: „Pamiętniki różne" (1824–1892) i „ Variae notationes" (1824–1891), w aktach dotyczących o. Kornela Strzelichowskiego, 1867. Józef Niedźwiecki, ur. 1806 w Kielcach, studiował w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie u Józefa Peszki w latach 1829–1832, za: *Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie 1816–1895*. Red. Józef E. Dutkiewicz. Wrocław 1959, s. 252; Pasiecznik Jan: *Kościół i klasztor Reformatów*…, s. 78; Józef Niedźwiecki odnawiał również w 1855 r. ołtarzyk znajdujący się w Bramie Floriańskiej. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Akta obrazu Matki Boskiej w Bramie Floriańskiej, będącego pod opieką Towarzystwa Dobroczynności 1817–1946, sygn. TD 82, notatka z 10 kwietnia 1859 r.

[27] Michalczyk Zbigniew: Ukrzyżowanie, XII stacja Męki Pańskiej. W: *Wokół Wita Stwosza. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie 2005*. Red. nauk. Dobrosława Horzela, Adam Organisty. Red. prowadząca Krystyna Stefaniak. Kraków 2005, nota kat. nr IX/1, s. 274–276.

Kościół św. Kazimierza i klasztor Reformatów przy ul. Reformackiej w Krakowie, Henryk Walter, ok. 1863 r.; w zbiorach MHK, nr inw. MHK- 336/VIII

Kościół św. Kazimierza i klasztor Reformatów przy ul. Reformackiej w Krakowie, przed 1939 r., autor fotografii nieznany; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs 2720/IX

łowego rozpoznania stwierdzono widoczne drobne retusze obrazu, być może wykonane w 1867 roku. Obrazy zostały odczyszczone z brudu, usunięto pociemniałe retusze i pożółkły werniks zmieniający kolorystykę, zaimpregnowano deski od odwrocia. Zostały pokryte werniksem matowym, a ramy obrazów scalono kolorystycznie[28].

Michał Stachowicz jako konserwator. Obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Matki Boskiej Łaskawej w kościele Mariackim w Krakowie

Michał Stachowicz podejmował się także, jak wielu malarzy w tym czasie, renowacji obrazów. Pisemnym znakiem tej działalności były najczęściej informacje zamieszczone na odwrociach obrazów i one są obecnie jedynym śladem tych prac.

W 2010 roku przeprowadzono konserwację kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej pod południową wieżą kościoła Mariackiego. Przy tej okazji został przebadany obraz Matki Boskiej Częstochowskiej znajdujący się w późnobarokowym ołtarzu, który jest XVII wieczną kopią obrazu jasnogórskiego[29].

Program konserwatorski nie zakładał jego renowacji, a jedynie wykonanie badań nieinwazyjnych, w tym wypadku zdjęć fotograficznych w świetle analitycznym (rentgen). Po wyjęciu obrazu z ołtarza znaleziono dwa napisy. Jeden umieszczony został na odwrociu pierwotnego płótna: *A.D. 1638 die … April Hic imago orno Thomo Oborski Benedicta* (W roku 1638 dnia … kwietnia ten obraz ozdobił Tomasz Oborski i pobłogosławił).

Drugi na odwrociu deski: *Dla większei Boga Chwały i wiecznej | Pamiątki A: M; D.G. et perpetuam | Memoria. | Ta kaplica jest składką ludzi odnowiona | za staraniem Stumera całkiem ukończona | szkody wszelkie w obrazie przez czas poczynione | są Pana Stachowicza pędzlem poprawione | Dnia 8 grudnia | 1819 r. | Obraz przyozdobiony nową sukienką*. Poniżej data: *XII. 1894* i pod nią napis: *Konserwacja w A.D. 1967-68*, a u dołu: *Koronacja 15. XII. A.D. 1968*[30].

Obraz musiał być bardzo zniszczony, a słowa „szkody wszelkie w obrazie przez czas poczynione są Pana Stachowicza pędzlem poprawione" oznaczały konserwację wykonaną w roku 1819 podczas trwającego w tym czasie odnowienia kaplicy, przeprowadzonego z inicjatywy Jana Stummera, kupca krakowskiego. Artysta podpisał się na odwrociu deski[31], poza tym nie zostawił informacji na temat przeprowadzonych prac.

Interesujące jest to, że w latach 1967–1968 usunięto przemalowanie z konserwacji wykonanej w 1894 roku i odsłonięto warstwę spodnią, wykonaną przez Michała Stachowicza w 1819 roku. Zapewne uznano ją za pierwotne malowidło lub uszanowano tę dobrze zachowaną warstwę. Tak więc dzisiejszy wygląd obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej pochodzi z 1819 roku i jest dziełem konserwatorskim Michała Stachowicza.

Chociaż malarz nie pozostawił opisu prac, to na podstawie badań możemy dzisiaj prześledzić jego sposób postępowania. Według autorów dokumentacji konserwatorskiej[32], malarz zmienił kształt i wielkość nimbów Matki Boskiej i Dzieciątka. Pierwotne aureole są mniejsze i wypełnione zaokrąglonymi promieniami i klejnotami w polu nimbów; korony kształtem zbliżone były do tzw. władysławowskich. Posiadały inne wypełnienie – kamienie w ozdobnych kasetonach oraz krzyż w osi środkowej pola. Na fotografii w świetle podczerwonym (IR) widać, że Stachowicz wprowadził inny układ gwiazdek wokół

[28] „Dokumentacja konserwatorska do obrazów…", s. 6.

[29] Jest to kopia obrazu z Jasnej Góry, z datą 1638 na odwrocie, ukoronowanego w 1968 r., zob. *Katalog zabytków*… T. 4, cz. 2, 1, s. 29.

[30] Za: Skrzydlak Ewa: „Dokumentacja powykonawcza konserwacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej z kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej w kościele Mariackim w Krakowie". Kraków 2010, mps w archiwum WUOZ w Krakowie.

[31] Kolejne konserwacje kaplicy w latach 1894 i 1926 nie wspominają o tej dekoracji, która prawdopodobnie ze względów technicznych uległa zniszczeniu, za: Sudacka Aldona: „Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Krakowie. Historia działań restauratorskich w XIX i XX wieku". T. 1. Kraków 1995, s. 125, mps w archiwum WUOZ w Krakowie.

[32] Skrzydlak Ewa: „Dokumentacja powykonawcza…", s. 19.

Obraz Matki Boskiej Częstochowskiej w kościele Mariackim w Krakowie, XVII w., fot. Piotr Guzik, 2010

Odwrocie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w kościele Mariackim w Krakowie, fot. Ewa Skrzydlak, 2010

nimbów Marii i Dzieciątka. Różnice występują również w ozdobnym galonie maforionu Matki Boskiej. Pierwotnie był obszyty dwoma sznurami pereł z segmentowym motywem pośrodku w formie stylizowanych kasetonów z kamieniami. Na kliszy rentgenowskiej widoczne są niewielkie różnice w udrapowaniu fałd maforionu pod jej prawą dłonią. Podczas tej konserwacji malarz nie dokonał natomiast zmian w obrębie twarzy – miało to miejsce podczas konserwacji przeprowadzonej w 1894 roku. Równocześnie stwierdzono, że pod przemalowaniem wykonanym zapewne przez Michała Stachowicza znajduje się pierwotne malowidło, które na tym etapie badań nie mogło być rozpoznane.

Drugi obraz odnawiany przez Stachowicza to wizerunek Matki Boskiej Łaskawej w typie Immaculata (Niepokalanej), znajdujący się na elewacji północnej kościoła Mariackiego, namalowany techniką olejną na płótnie przez nieznanego autora na początku XVIII wieku. Historia tego obrazu sięga roku 1707, kiedy podczas panującej zarazy na polecenie burmistrza Michała Bema wymalowano na zewnątrz na północnej ścianie kościoła wizerunek Matki Boskiej „według wzoru otrzymanego z Warszawy”[33]. O tej konserwacji wiadomo z późniejszych pisemnych relacji. Obraz odnowił w 1876 roku malarz Wojciech Eliasz na zlecenie administratora kościoła Mariackiego, księdza Zygmunta Goliana, który pisał: „obraz ten był już poprawiany, albo raczej na dawnym namalowany ręką wprawnego artysty. Znawcy twierdzą, że późniejsze to malowanie jest pędzla naszego Stachowicza”[34]. Potwierdza to zapis znajdujący się w aktach kościoła Mariackiego: „Obraz takiż z wyrażeniem Matki Boskiej Łaskawej z herbem Krakowa pędzla dość gładkiego, niewidomego iednak (…) przez Magistrat krakowski ofiarowany z napisem funera densa rucent, mors impia saent in Urbe Vita…, później zaś przez Michała Stachowicza dla zdezelowania poprawiony”[35].

Podczas prac konserwatorskich, wykonywanych od maja 1988 do marca 1990 roku, stwierdzono, że „warstwa Stachowicza była przemalowaniem po formie pierwotnego, zniszczonego obrazu Matki Boskiej Łaskawej. Z tej warstwy pozostały jedynie ślady, na podstawie których można odczytać, że maforion był ciemnoniebieski, suknia ciemnoczerwona, karnacja twarzy jasna, lecz nieco ciem-

[33] Moisan Krystyna S., Szafraniec Beata: *Ikonografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce* [T. 1]. *Nowy Testament*. T. 2. *Maryja orędowniczka wiernych*. Red. Janusz Stanisław Pasierb. Warszawa 1987, s. 144–145. Historia obrazu została omówiona w: Ziejka Franciszek: *„Wędrująca” figura*. „Alma Mater” 2008, nr 104, s. 62–64.

[34] Golian Zygmunt: *Obraz N. Maryi P. Łaskawej zewnątrz kościoła farnego w Krakowie*. „Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1877”, r. 46, s. 28.

[35] Najprawdopodobniej chodzi o obraz znajdujący się w prezbiterium kościoła. ANK, Inwentarz kościoła Archiprezbiterialnego N.P. Marii. T. 1. Kraków 1820, sygn. WM547, Mnw 10, s. 291.

niejsza od oryginału, być może Matka Boska miała na głowie chustę zachodzącą na czoło. Księżyc pod lewą stopą”[36].

Podsumowując, dzięki wykonanym w ubiegłych latach pracom konserwatorskim możemy dziś poznać kilka obrazów Michała Stachowicza, które do tej pory były pracami anonimowych twórców i nie budziły zainteresowania. Wiemy też, że malarz zajmował się renowacją obrazów i możemy przypisać ten rodzaj jego działalności konkretnym obiektom.

Obraz Matki Boskiej Łaskawej na elewacji północnej kościoła Mariackiego w Krakowie, fot. Ignacy Krieger, 1876; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-2131/K

Bibliografia

Źródła

ANK, Inwentarz kościoła Archiprezbiterialnego N.P. Marii. T. 1. Kraków 1820, sygn. WM547, Mnw 10

ANK, Akta obrazu Matki Boskiej w Bramie Floriańskiej, będącego pod opieką Towarzystwa Dobroczynności 1817–1946, sygn. TD 82, notatka z 10 kwietnia 1859 r.

Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Inwentarz kamienic należących do Funduszu Kaplicy Różańcowej przy kościele Świętej Trójcy OO. Dominikanów w Krakowie, 1873, sygn. Kr.B. 788, pkt 6

Archiwum Prowincji Franciszkanów Reformatów w Krakowie, Inwentarz klasztoru krakowskiego 1797–1858; Strzelichowski Kornel: „Pamiętniki różne” (1824–1892), „Variae notationes” (1824–1891) w aktach dotyczących o. Kornela Strzelichowskiego, 1867

Archiwum WUOZ w Krakowie, Kupczyńska Anna, Grochal Aleksandra, Knafel-Olko Elżbieta, Kamieniarczyk Joanna: „Ekspertyza konserwatorska kamienicy przy ul. Mikołajskiej 20/22 w Krakowie”. Kraków 1987

Archiwum WUOZ w Krakowie, „Dokumentacja konserwatorska. Obraz olejny na płótnie Matka Boska Łaskawa 2 poł. XVIII wieku ze ściany północnej kościoła Mariackiego w Krakowie”. Oprac. Wiesława Stefańska. Kraków 1990

Archiwum WUOZ w Krakowie, Sudacka Aldona: „Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Krakowie. Historia działań restauratorskich w XIX i XX wieku”. T. 1. Kraków 1995

Archiwum WUOZ w Krakowie, Żmudziński Jerzy: Opis i analiza formalno-stylistyczna obrazów: św. Franciszek, św. Leonard, pochodzących z kościoła OO. Reformatów p.w. św. Kazimierza w Krakowie. W: „Dokumentacja konserwatorska do obrazów olejnych na desce przedstawiających św. Franciszka i św. Leonarda umieszczonych w zaszklonych wnękach na zewnątrz kościoła OO. Franciszkanów Reformatów przy ul. Reformackiej 4 w Krakowie”. Oprac. Maria Lisowska-Dziuba. Kraków 1997

Archiwum WUOZ w Krakowie, Kowalczyk Beata, Marzec Maria: „Program prac konserwatorskich dotyczący obrazu olejnego na płótnie z przedstawieniem Matki Boskiej Różańcowej z fasady budynku przy ul. Mikołajskiej 20–22”. Kraków 2001

Archiwum WUOZ w Krakowie, Skrzydlak Ewa: „Dokumentacja powykonawcza konserwacji obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej z kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej w kościele Mariackim w Krakowie”. Kraków 2010

Opracowania

Barącz Sadok: *Klasztór i kościół Dominikanów w Krakowie*. Poznań 1888

Buszar Ludwik: *Michał Stachowicz*. „Tygodnik Ilustrowany” 1860, t. 1, nr 28, s. 241–242

Czajkowski Paweł: *Pochwała życia i talentów Michała Stachowicza, professora malarstwa w Liceum Krakowskiém ś. Barbary* (…) *czytana na posiedzeniu publiczném Tow. Nauk w dniu 11 czerwca 1827 przez Pawła Czaykowskiego*. „Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego” 1827, t. 12, s. 238–280

Dobrzycki Jerzy: *Michał Stachowicz – w 100 rocznicę śmierci*. Kraków 1925

Encyklopedia Krakowa: Godła domów. Red. prowadzący Antoni Henryk Stachowski. Warszawa–Kraków 2000

Firlet Elżbieta: *Artykuł recenzyjny: Zbigniew Michalczyk: Michał Stachowicz (1768–1825) – krakowski malarz między barokiem a romantyzmem. Warszawa 2011, t. 1, 346 s., t. 2. 528 s.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa 2012, z. 30, s. 319–331

Follprecht Kamila: Przyczynki do dziejów kamienicy przy ul. Mikołajskiej 22. W: Follprecht Kamila, Gajdka

[36] „Dokumentacja konserwatorska. Obraz olejny na płótnie Matka Boska Łaskawa 2 poł. XVIII wieku ze ściany północnej kościoła Mariackiego w Krakowie”. Oprac. Wiesława Stefańska. Kraków 1990, mps w archiwum WUOZ w Krakowie, s. 2.

Krzysztof: *Daniel Naborowski. Krakowianin. Litwin. Europejczyk. I Ogólnopolska Konferencja Naukowa w Krakowie 7 czerwca 2006 r*. Kraków 2007, s. 205–222

Golian Zygmunt: *Obraz N. Maryi P. Łaskawej zewnątrz kościoła farnego w Krakowie*. „Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1877", r. 46, s. 27–30

Katalog zabytków sztuki w Polsce. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 2. *Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 1. Red. Adam Bochnak, Jan Samek. Warszawa 1971

Katalog zabytków sztuki w Polsce. T. 4. *Miasto Kraków*. Cz. 3. *Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 2. Red. Izabella Rejduch-Samkowa, Jan Samek. Warszawa 1978

Kęder Iwona, Komorowski Waldemar, Zeńczak Anna: *Ikonografia kościoła Mariackiego i placu Mariackiego, Małego Rynku, ulic Mikołajskiej, Siennej i Św. Krzyża w Krakowie*. Katalog Widoków Krakowa, t. 2. Kraków 1999

Materiały do dziejów Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie 1816–1895. Red. Józef E. Dutkiewicz. Wrocław 1959

Mączyński Józef: *Pamiątka z Krakowa. Opis tego miasta i jego okolic*. Cz. 2. Kraków 1845

Michalczyk Zbigniew: *Michał Stachowicz (1768–1825) – krakowski malarz między barokiem a romantyzmem*. T. 1–2. Warszawa 2011

Michalczyk Zbigniew: Ukrzyżowanie, XII stacja Męki Pańskiej. W: *Wokół Wita Stwosza. Katalog wystawy w Muzeum Narodowym w Krakowie 2005*. Red. nauk. Dobrosława Horzela, Adam Organisty. Red. prowadząca Krystyna Stefaniak. Kraków 2005, nota kat nr IX/1, s. 274–276

Moisan Krystyna S., Szafraniec Beata: *Ikonografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce* [T. 1]. *Nowy Testament*. T. 2. *Maryja orędowniczka wiernych*. Red. Janusz Stanisław Pasierb. Warszawa 1987

Palca Irena: *Godła kamienic*. „Spotkania z Zabytkami" 2000, nr 8, s. 22–23

Palca Irena: *Godła XIX-wiecznych kamienic krakowskich*. „Teki Krakowskie" 2001, t. 13, s. 117–120

Panuś Kazimierz: *Historia kaznodziejstwa*. Kraków 2007

Pasiecznik Jan: *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie*. Biblioteka Krakowska, nr 119. Kraków 1978

Pencakowski Paweł: *Recepcja dzieł dawnej sztuki i pamiątek przeszłości w diecezji krakowskiej w epoce kontrreformacji*. Kraków 2009

Polski słownik biograficzny: Stachowicz Michał Franciszek (1768–1825). Hasło oprac. Danuta Radwan. T. 41. Warszawa–Kraków 2002, s. 327–331

Rastawiecki Edward: *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*. T. 2. Warszawa 1851

Schugt Edward: *Kilka słów o Michale Stachowiczu*. „Dwutygodnik Literacki" 1845, nr 2, s. 67–80

Sternchuss Adolf: *Godła kamienic krakowskich*. „Rocznik Krakowski" 1899, t. 2, s. 175–200

Ślesiński Władysław: *Problemy konserwatorskie Krakowa w pierwszej połowie XIX wieku*. „Ochrona Zabytków" 1963, t. 16, z. 1, s. 3–16

Ślesiński Władysław: *O nieznanym wkładzie Karola Soczyńskiego do nauki o konserwacji malowideł i grafiki*. „Ochrona Zabytków" 1973, t. 26, z. 3, s. 176–180

Świątek Henryk: *Ukryte treści godeł i rzeźba architektonicznych na elewacjach kamienic krakowskich*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 1992, z. 19, s. 15–24

Świeykowski Emmanuel: *Katalog malowideł, rysunków, sztychów i litografii Michała Stachowicza wystawionych w salach Sukiennic staraniem Towarzystwa Miłośników Historyi i Zabytków Krakowa w marcu r. p. 1901*. Kraków 1901

Tomkowicz Stanisław: *W sprawie konserwacji zabytków sztuki i przeszłości*. „Józefa Czecha Kalendarz Krakowski na rok 1895", r. 64, s. 62

Wilczyński Maurycy: *Klasztor Świętego Kazimierza OO. Reformatów w Krakowie wg archiwum tegoż klasztoru*. Kraków 1893

Ziejka Franciszek: *„Wędrująca" figura*. „Alma Mater" 2008, nr 104, s. 62–68

About unknown paintings by Michał Stachowicz. Remarks and reflections in light of research and conservation

Today, thanks to conservation works performed in the last few years, we can become familiar with a few paintings by Michał Stachowicz, which have been works of anonymous authors and aroused no interest until recently. The first of them is a painting of Our Lady of the Rosary from 1819, which is situated on the façade of the building at ul. Mikołajska 20–22, and the two following ones presenting Saint Francis and Saint Leonard from 1822 are placed on the façade of the Church of Reformed Franciscans in Kraków. Located outside in glass niches, all of them are signed and dated on the reverse side.

Michał Stachowicz undertook also the renovation of paintings. In those days, that was quite an ordinary thing, because the profession of a conservator of works of art had not developed yet. Until the middle of the 19th century, this task was performed by painters. However, they did not leave written information about the scope of works or conservation technology – only the fact of renovation and its cost. One of the examples of Stachowicz's conservation work are two paintings of the Holy Mother with the Child that are located in the chapel bearing this name in St. Mary's Church in Kraków and a painting of the Gracious Mother of God on the northern façade of this church.